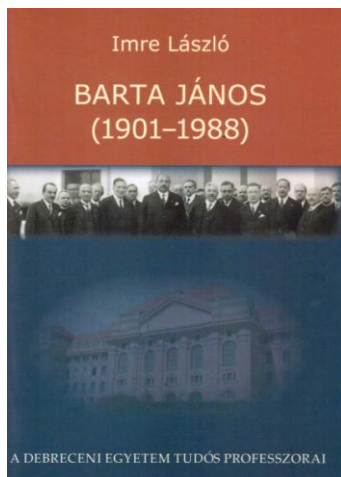

Imre László: Barta János (1901–1988)

A Debreceni Egyetem tudós professzorai sorozat.

Szerkesztette: Gönczy Monika

Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2014. 183 lap

A Debreceni Egyetem 1914-ben alapított Bölcsészettudományi Karának centenáriumára készült ünnepi kötet Barta János visszatekintésével kezdődik, amely először 1978-ban jelent meg az *Új Írás*ban, másodszer pedig 1981-ben, az – itt újabb jelentést nyert – *Évfordulók* című könyvben. Ezt követi Imre László tanulmánya: *Barta János estéje (Az utolsó évek: 1972–1988)*, amelyben a professzorát legközelebről és legjobban ismerő tanítvány-utód elemzi a tudós tanár nyugdíjas éveinek és életművének összefüggéseit. Végül – gazdag fényképválogatás után –, a Gönczy Monika által elkészített bibliográfia foglalja össze és teszi kutathatóvá

Barta János munkáit és azok fogadtatását.

A 77 évesen írt *Önarckép* tanulságos mérce lehet mind a napjainkban megjelenő öngazoló autobiográfiák és egyéb önfelmentő kísérletek elemzésére, mind az ilyen vállalkozásra készülők számára. Az utolsó negyedszázad azzal a felszabadítónak látszó lehetőséggel köszöntött be, hogy hivatalosan is kérték az új önéletrajzokat s mindenki jótékonyan módosíthatta saját műveinek listáját.

Az 1901-ben született Barta János Szentes szélén épült tanyasi, nádtetős házból indult, abból a szegénységből, amelyet saját szavai szerint puritánság jellemzett és valóságosság erősített, s amely fölött mérhetetlen magasságban állt az „urak” világa. Ezt a gyermekkort követte az iskolák sivárnak mondott világa, amelyből 1920-ban az Eötvös Collegiumba került. Ennek összefoglalása, az *Elherdált évek* című fejezetben, így hangzik: „Kicsit mindannyian a kiábrándulás és a céltalanság atmoszférájában élünk, meg is tiszteltük önmagunkat a »letört nemzedék« elnevezéssel.” Ebben nézték le fölényesen a „művészek” a „filoszok” pártját, s itt törték le az önjelöltnek bizonyult láng-

elmék. Ez a – bizonyos értelemben mindig érvényesnek mondható – múltba tekintés a rendszertelenség és a könnyelműség „szégyellt és fájó emlékeit” idézte fel, olyan belső szemrehányásokat, amelyeket csak a megértési vágy és a mindvégig megmaradt filozofikus hajlam enyhített.

Az emlékezés önvádjával ellenkezőleg, Horváth János 1921-ből való tanári jelentése szerint a másodéves Barta „valódi nyeresége a Collegiumnak, díszje az egész csoportnak. E kis gyöngye, ideges fiatal ember maga a tudományos lelkiismeretesség, a szerény tudásvágy, éber és okos kritikai érzék, világos bánni tudás komplikált, nagy anyagokkal, s ennél fogva a higgadt, világos közlésképeség. Úgy látom, társai is nagyra becsülik, mi mindig sokat jelent.” Barta János kései önjellemzése egész életére áll: berlini tanulmányait is akként foglalta össze, hogy „Sok lehetőséggel éltem, de legalább ugyanannyi volt, amit elmulasztottam.” Az idézett tanári jellemzés viszont, ezzel párhuzamosan, szintén vonatkozhat az egész életműre is: ma, csaknem egy évszázad távlatában, elmondható, hogy az 1923-ig az Eötvös Collegiumban tanító Horváth János magyar irodalomtörténettel foglalkozó akkori tanítványai közül az ő munkássága a leggazdagabb, s legtöbben az ő tanulmányait idézik.

Barta János tanúja és szenvedője volt a 20. század konfliktusainak, s az indulás nehézségein túl ezekhez járult a tudományos pálya hosszú ideig tartó lehetetlensége és a negyedszázadig tartó kereskedelmi középiskolai tanárság. A tudományos élet ütközéseinek egyik fő

forrása a hivatalos ideológiához való viszony volt; mint Imre László írja: egész debreceni egyetemi környezetét jellemezte „valami diszkrét távolságtartás a fővárosi korifeusok akkor kötelezőnek tartott értékrendjétől”. Lukács György nézeteinek bírálata, a tragikum élményének marxista meghatározhatatlansága és Kemény Zsigmond megítélése mint Barta János tanulmányainak és recenzióinak vitatárgyai a korszak irodalomkritikájának egyszerre bátor és színvonalas emlékei maradtak fenn.

„Egy-egy tájon áthaladva – így emlékezik a visszatekintés – az idegen életek iránti borzongó megilletődés csapott meg: kik vagytok, miért és hogyan viselitek el az életet”. Ugyanez az állandó érdeklődés jellemezte a Heideggeret már 1933-ban ismertető tudós irodalmi érdeklődését is: „az igazi művész, aki a lét valóságos terhéből indul ki és eljut egészen az esztétikum feloldódásáig” – írta négy évvel később megjelent Vörösmarty-tanulmányában.

Az egyik ilyen teher a történelem kiszámíthatatlan és kikerülhetetlen Nemezise volt, amelynek értelmezése szöges ellentétben állott a negyvenes évek végétől uralkodó hivatalos szemlélettel: „Hogy egyéneknél is, csoportoknál is romboló, olykor diabolikus erők lappanganak és törhetnek ki, arra nemcsak Kemény kora, hanem az egész 20. század is bőségesen nyújtja a példákat.” A *Zord idő*ről elmondottak a segítségnek álcázott török hódoltság mögött a német és az orosz megszállásokat is éreztetik – olvassuk, a hasonló jellemző idézetek között, Imre László tanulmányában.

„Talán lehetne elmélkedni és kételkedni: mennyire lehet szép, tartalmas egy abszolút transzcendencia nélküli életérzés”. A Kosztolányival kapcsolatos gondolatmenet végkövetkeztetése az, hogy „az életérzés maga is ébredezhet, felfokozódhat valami zsongító közzé, áramlássá válhat, amelynek megvannak a maga kilengései a csöndes áhítattól az életmámor halkabb vagy részegítőbb hevületéig.” Mindez, úgy tetszik, kapcsolatban állt egyrészt Barta János visszavágyódó szentesi otthonlétének vasárnap délutáni üldögéléseivel és „nem földi” békességével, másrészt azzal a Tóth Árpád-elemzésben feltárt csönddel, „amelyet mi küzdő és szenvedő, feloldódást áhító emberek mindhaláláig várunk: a szabadulás az éntől valami személytelen, irreális lebegésbe.”

Ez a csend más, mint Áprily Lajos *Kérés az öregséghez* című verse: „Öregség, bölcs fegyelmezője vérenek, / taníts meg, hogy Csendemhez csendben érjek.” Barta János egyik Vajda-tanulmányában, 1977-ben osztályozza, biológiai-pszichikai alapon a lángelméket, az írókat, művészeket és irodalmár-elődöket: „[v]an, aki késő öregkoráig tudja a maga szintjét tartani, s életkorok és metamorfózisok láncolatában mindig tud újat mondani”; mellettük ott vannak „a ki nem apadó, produkáló, de önmagukat ismétlő tehetségek”, s „akik talán már pszichikus okból kiapadnak”, végül, akik „hanyaglatnak, nem találnak magukra”.

Ugyanitt azokról a változatokról is szól, „amikor valamely kisebb vagy egy ideig nem végzetes lelki defektus hat a költőben”, s ide tartozik a „örök kétely” jellemezte

Arany János is. A csaknem ugyanaból az időből való *Önarckép*ben ez áll: „Ma már ritkán vagyok magammal meglegedve; az Aranyféle »lusta mélabú«-nak még csak a közelében vagyok, de az »örök kétely«-már évek óta útítársam.” Imre László tanulmányának már címe azt sugallja, hogy számos hasonlóság van Barta János és a *Toldi estéje* alkotója között: a vaskorlát, a tanárság igája, a mindig új tárgy keresése, a hivatalnokság; a kielégületlen visszatekintés mind összeköti őket. A „Bevégzetlen élet! bevégzetlen munka!” szemléletének öröklése, Négyesy László idézésével együtt, szüntelenül saját magára is vonatkozik: „Hol vannak azok a nagy munkák, amelyeket meg kellett volna alkotnom?”

Ezzel szemben igen beszédes az a félezer tételből álló bibliográfia, amely *A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem tanárainak munkássága* című sorozatban 1977-ben, Barta János 75. születésnapjára összeállított füzetet nagy hozzáértéssel rendezte át és egészíti ki, a következő lebontásban: Monográfia, tanulmánykötet; Tankönyv, jegyzet; Szerkesztés, szövegkiadás, sajtó alá rendezés; Tanulmány; Lexikonszócikk; Közlemény, publicisztika; Vita, hozzászólás, beszélgetés; Ismertetés, recenzió, kritika; Fordítás; Barta Jánossal, Barta Jánosról. 1972 után négy könyvet jelentetett meg; ezek: a *Klasszikusok nyomában* (1976), az *Évfordulók* (1981), *A pálya ívei: Kemény Zsigmond két regényéről* (1985) és *A pálya végén* (1987). Szerzőjük 1980-ig folytatta az 1963-ban elkezdett *Studia Litteraria* szerkesztését; 1982-ben kiadták, az ő sorozat-

szerkesztésében, *Vajda János levelezését*. A nyugdíjas években összesen 65 tanulmányt és 22 recenziót publikált.

A lexikoncikkek, a kritikai kiadások, a lektorálás, a kollektív szintézisben való részvétel másodrendűnek számítottak az ő felfogásában. A textológia például, nemcsak az ő idejében, hanem sokak számára mindmáig ebben a szekunder sorban maradt, pedig növekvő jelentőségét és egyre nagyobb elismertségét a tavaly alapított Kiss József-díj is jelzi.

Az igen hasznos index leggyakoribb nevei: Arany, Babits, Jókai, Kemény, Madách, Petőfi, Vajda és Vörösmarty, az irodalomtörténészek közül pedig Horváth János, akivel személyes kapcsolatban is volt. Ezt egyebek között levelezésük, s az a kötetben szereplő fénykép bizonyítja, amely nem a káptalanfüredi nyaralóban, hanem Balatonalmádi vasútállomásán készült. Valamivel később, 1958-ban, Horváth János

nyolcvanadik születésnapja alkalmával Barta János írta *A mester nyomában* című tanulmányt, s ő kezdte el a *Studia Litterariában* a posztumusz munkák kiadását: *A magyar irodalom fejlődéstörténete* első részének vázlatát és a *Babits Mihály* című tanulmányt. Kezdeményezésére jelent meg a *Vörösmarty drámái* az Irodalomtörténeti Füzetekben; ő vezette be *A magyar irodalom fejlődéstörténetét*, s ő avatta fel 1978-ban a centenáriumi emléktáblát a Bocskai úti ház előtt.

Barta János tanítványai három posztumusz kötetben jelentették meg az ő válogatott tanulmányait, s születésének századik évfordulóját a mesterük életművét elemző ülésszakkal ünnepelték. Ez a kötet nemcsak az utódok tiszteletadásának maradandó jele, hanem bizonyítéka e munkásság folytathatóságának is.

Korompay H. János